

KODÁLY ÉS RÁNKI ZONGORAMŰVEI

A téma időszerűségét Kodály és Ránki György születési évfordulójának ünneplése inspirálta. A tanulmány megvizsgálja a zongorairodalom helyét a szerzők életművében, továbbá kitér a zenepedagógiai vonatkozású darabok bemutatására is.

A kodályi elvek egyik fő vonása az énekes kultúrán alapuló zenei nevelés. *„Az aktív zenélést legáltalánosabban a karéneklés jelenti. Sokszor egyetlen élmény egész életre megnyitja a fiatal lelket a zenének Ezt az élményt nem lehet a véletlenre bízni: ezt megszerezni az iskola kötelessége”* (Kodály:Gyermekkarok. 1929. in. Visszatekintés I. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1964. 39 p.)

„Az ének felszabadít, bátorít, féltékenységől kigyógyít. Koncentrál, testi-lelki diszpozíciókat javít, munkára kedvet csinál, alkalmasabbá tesz, figyelemre-fegyelemre szoktat”

A művekkel való találkozás jelenti az élményt. Ennek is két útja lehetséges: ha egészen kiváló előadást hallgatunk, vagy ha egy általunk ismeretlen darabot megtanulunk. Ez nagy kitartást igényel, de ugyanakkor növeli a koncentráció képességet, figyelemre és fegyelemre szoktat. Mindezek az elvek a hangszeres darabok közül a zongorára írt darabok tanulására is vonatkoznak.

Kodály zongoraművei három korszakra tagolódnak.

Az első korszakot jelentik az 1905–18 között keletkezett darabok. Itt több jelentős mű született. Keletkezésüket nagy részben inspirálta Kodály párizsi tanulmányútja. E hatást tükrözi az 1907-ben készült **Meditáció**, melynek témája Debussy vonósnégyesének témájára utal.

Az op. 3 sorozat a **Kilenc zongoradarab**. A műveket Kodály nem látta el egyenként külön címmel, csak tempójelzéssel. Kivételt képez az V. (quos ego...).

E kompozíciók nemzetközi megismerését segítette, hogy hat darab Párizsban is elhangzott Szántó Tibor zongoraművész előadásában a Független Zenei Szövetség 1910. április 20-i nyitóhangversenyén. Fogadtatása rendkívül lelkes volt a Ravel köré csoportosuló zeneszerzők és a Független Zenei Szövetség tagjainak körében. Alfred Casella, a Független Zenei Szövetség főtítkára önéletrésében beszámolt arról az erős hatásról, amelyet Kodály zenéje gyakorolt rá. Gianotto Bastianelli az európai zenei avangard legjelentősebb megnyilvánulásaként tartotta számon ezt a sorozatot.

A magyarországi bemutató megelőzte a párizsit. Az egész sorozatot Budapesten Bartók Béla mutatta be 1910. március 27-én Zongoramuzsika címmel, amely az op. 3 mellett a **Valsettet** is magában foglalta. A közönség fogadtatása ekkor nem volt túl szerencsés.

A darabok ellentétes karaktere- és hangulata jól kiegészítik egymást. A sorozatot indító Lento és a záró Allegro commodo burlesco mintegy keretet ad. Stílusmeghatározó tényezője a népzene, mely a zenei kifejezésnek új ritmikai szabadságot és rögtönzésszerű kötetlenséget ad. Kodály utal arra, hogy a népi téma és a népdalmelódia teljesen alkalmatlan anyag a bonyolult műzenei formálásra. A variáció az egyetlen forma, mely a népdalt és magvát érintetlen hagyja.¹ A darabok előadása magasszintű technikai és zenei követelményt állít az előadó elé.

A **Hét zongoradarab** 1918-ban jelent meg bécsi Universal Kiadónál. A darabok nem egyidőben keletkeztek. A legkorábbi darab az *Esik a városban* (1910) impresszionista hatásokat tükröz, a további 6 darab 1917-18-ban keletkezett. Ezek között is fellelhető a francia hatás – a Sír felirat Debussynek állít emléket. Az azt követő 5. darabban Liszt késői zongoradarabjainak stílusát is érzékelhetjük. Két dallam tükrözi az erdélyi gyűjtőutak emlékeit. A sorozat legjátszottabb darabjának mondható a Székely keserves. Ezt a művet 1934-ben Kodály vegyeskarra is átdolgozta. A másik erdélyi hatást a Székely nóta fémjelzi. Ez utóbbi darab kifírt improvizációs elemet is tartalmaz, amelyet Kodály gyakran alkalmaz más művei esetén is, pld. a gordonkára és zongorára írt Szonatinájában. „Székely nótában a rubato előadásmóddhoz recitatívó-szerű egyszólamúság és tempóváltozás társul. Csak a kezdetén és a befejezéskor jelenik meg a népdalmelódia, a középrészt a kötetlenség, a rapszódikus szabadság jellemzi.”²

Kodály zongoraműveinek csúcspontját jelenti az 1927-ben komponált **Marosszéki táncok**. Ezt a művet is két változatban hagyta ránk Kodály, a zongoradarab után 1930-ban zenekarra is megkomponálta. Témái az erdélyi Marosszék környékén gyűjtött hangszeres táncdallamok. Formailag a klasszikus rondónak és a Liszt által kialakított magyar rapszódiónak az ötvözete. A rapszódia lassú része a kromatikus dallamból és háromszori variált visszatéréséből illetve a gyorsabb első epizódból, a furulyaszót idéző második epizódból és a kanásztáncszerű harmadik epizódból áll (ABACADA) majd ezután következik az úgynevezett friss rész, amely egyetlen dallam fokozá-

¹ Ditrich Kämper: Kodály zongoraműveiről Magyar zenetörténeti tanulmányok szerk. Bónis Ferenc Püski Kiadó Budapest 1997. 30 p.

² Ditrich Kämper: i.m. 33. p.

sából áll³. Kodály utalt a zenekari előszóban arra, hogy „A Brahmstól világgá vitt magyar táncok az 1860 körüli városi Magyarország hangja: jobbára akkor élt zeneszerzők művei, a Marosszéki táncok messzebb múltban gyökereznek: az egykori Tündérország képét idézik fel”

Kodály zongoradarabjainak harmadik korszakához az 1945 után keletkezett művek sorolhatók: a **24 kis kánon fekete billentyűk**ön, a **Gyermektáncok** és a **12 kis zongoradarab**. Kodály ezeket a műveket pedagógiai céllal komponálta az ifjúság számára.

A 24 kis kánon előszavában Kodály fontos alapelveket fogalmazott meg. Az első 10 darab tempójelzés nélküli. Kodály a zongorairodalomban nem használatos lejegyzést alkalmazott. Egy sorban szolmizálva írta le az első darabokat. Ez a fajta frászmód jó alkalmat ad a különféle transzpozíciókra is. A darabok nagy része páros ütemű. Ez a megállapítás vonatkozik a Gyermektáncokra is a 8. darab kivételével, amely váltakozó ütemű és témája az Aki szép lányt akar venni népdal feldolgozása. A Gyermektáncok 12 darabot foglal magában. Kodály főleg pentatón dallamokat alkalmazott. Az első 9 darabot félhanggal feljebb fekete billentyűn, az utolsó 3 darabot fél hanggal lejjebb fekete billentyűn kell játszani. Kodály a darabokhoz nem írt előjegyzést. Ternpói sokkal gyorsabbak, mint alkotói periodusának első darabjai. A kezdő zongoratanítást segíti a 12 kis darab, amelyet szintén fekete billentyűkön kell előadni. Ezekből a darabokból néhány fellelhető a Komjáthyé: Zongoraiskola első kötetében.

Kodály művei közül a Hány János szvit 3 tételéből készített koncertátíratot zongorára Földes Andor: Dal, Intermezzo és Bécsi harangjáték. A Galántai Táncokat Kenessey Jenő írta át zongorára. A szegedi hangversenyélet tanulmányozása során találtam egy utalást, hogy Szántó Tibor is megszóltatta a szvit 3 tételét saját átíratában.

Kodály valamennyi zongoradarabját Fellegi Ádám játszotta hanglemmezre, melyet a Hungaroton jelentetett meg.

Ránki György 1907. okt. 30. született Budapesten. Kodály tanítványa volt a Zeneakadémián. Így emlékezett erre: „amit mondott az életreszóló tanács volt. Módszere az önállóságra nevelés, jellemformálás volt Talpra állította, függetlenségre és feltétlen zenei igazmondásra szoktatta tanítványait”. (Így láttuk Kodályt Püski Kiadó szerk. Bónis Ferenc. 1994, 108.p.) A diploma megszerzése után Ránki az Új muzsika elnevezésű szerzői esteken mutatkozott be. Megélhetését a filmzene és a színpadi zene biztosította. Az első si-

³ Bónis Ferenc: Kodály: Marosszéki táncok. In: Országos Filharmónia műsorismertetés. Budapest, 1974. 2. szám 21.p.

kert Goldoni A hazug c. darabjához írt kísérőzene jelentette. Millos Aurél koreográfussal történő ismeretsége révén született meg a Hőemberek c. balett. 1938-ban londoni és párizsi tanulmányútra indult. John Halas filmproducertól rajzfilmzenékre kapott megbízást. Seiber Mátyás közbenjárására kiadták a Magyar Tánc-szvit c. kompozícióját. Párizsban részt vett a távolkeleti népzene katalizálásában. Az egzotikus zenékkal való megismerkedése döntő szerepet játszott későbbi zeneszerzői fejlődésében. 1939 őszén visszatért Budapestre. Az Operettszínház zenekarában is dolgozott, emellett filmzenék komponálása és mások zenéjének hangszerelése jelentette a megélhetést. A Magyar Tudományos Akadémián önkéntes népdalrendezősi munkát végzett. 1940-ben házasságot kötött Dékány Anna mozdulatművésszel. Két gyermekük született: Katalin 1941-ben, András 1944-ben.

1947–48-ban a Magyar Rádió zenei osztályának vezetője volt, majd sor került második angliai útjára. John Halas által rendelt filmzenéken dolgozott. Hazatérése után színházi rádiós és filmgyári megbízásoknak tett eleget. Ránki legnagyobb szakmai elismerését a Pomádé király új ruhája c. operája jelentette. A mű eredetileg a Magyar Rádió megbízása alapján készült rádiójáték formájában Andersen meséjéből. A szöveggönyvet Károlyi Amy készítette, majd az Állami Operaház felkérésére Ránki átdolgozta és színpadra alkalmazta. A bemutató 1953-ban volt. 1954-ben Ránki György Kossuth díjat kapott

Ránki zeneszerzői megnyilatkozásai révén, mint népszerű szórakoztató állt a köztudatban.

Ránki a 60-as évek elején zeneszerzői rányt változtatott. Ezt jelzi az 1514 Fantázia zongorára és zenekarra Derkovics fametszetei nyomán c. műve.

Majd színpadi, filmzenék és további operák születtek. Gyermekek számára készült a Ki a győztes gyermek daljáték, a Muzsikus Péter új kalandjai, az Ulti c. ópera.

A Hattyúdal c. filmzene sikere után Ránki nyaralót vásárolt Balatonföldváron. 1965-ben itt fejezte be a Cirkusz c. balettet, melyet a Pécsi Balett mutatott be 1966-ban. Élete fő művének tartotta Az ember tragédiája c. operáját, amelynek hazai fogadtatása rendkívül vegyes volt. A hetvenes években több keleti utazásra került sor. Először Indiába látogatott 1971-ben, ezt követte egy vietnami látogatás. Wiesbadenben 1973-ban mutatták be A varázsital c. balettet. Hetvenedik születésnapjára fejezte be az I. szimfóniáját. Ezt két új versenymű követte, a Cimbalom-concertino és a Brácsaverseny. 80 éves születésnapján koncerten került sor a Zsoltár gyermekhangra, a Nyitány a XX. századhoz és két spirituálé bemutatójára. 1987-ben indult a negyedik keleti útjára Kínába. Ránki György utolsó műve a Jézus panasza baritonszólóra és zenekarra.

1992. május 22-én hunyt el Budapesten. (Ránki György életrajzát Pethő Csilla Ránki György Magyar zeneszerzők 19. Mágus Kiadó Budapest 2002. 3-7 pp. És Barna István: Ránki György Zeneműkiadó Vállalat Budapest 1966. írások alapján állítottam össze.)

Ránki életművét tekintve megállapíthatjuk, hogy a zongoraművei nem kaptak központi szerepet, de ennek ellenére a zongorára készült művek zenepedagógia szempontjából is jelentősnek mondhatók. Korai művei kevésbé hozzáférhetőek, az 1945 előtt készült művek egy része elveszett. A bibliográfia (Pethő Csilla: i.m. 26.p.) szerint az első zongoradarab 1926-ban keletkezett Adagio zongorára (kézirat), 1928-ban az Invenció adott témára (kézirat), majd 1929-ben a Szvit zongorára (kézirat). A harmincas évek terméke az Öt bagatell (kézirat) az I. zongoraszonáta 1931 (kézirat), Sonatina (for young pianists) 1942 (kézirat), Coloured Bebbles: Piano Music for Children 1946 (kézirat), Kászás tánc 1949-50? (kézirat), Dunáról fúj a szél kézirat (évszám nélkül, kézirat), Öreg dudás (évszám nélkül, kézirat). Pethő Csilla Ránkiról írt életrajzában utal arra, hogy Az Adagio Debussy és Kodály hatását tükrözi. (Pethő Csilla: i. m. 8.p.)

A II. Zongoraszonáta 1947-ban keletkezett.

(I. Allegro capriccioso; II. Largo espressivo; III. Allegretto alla bulgarese).

Első tételét rövid előjáték, improvizációszerű bevezetés indítja. A mozgékony, concerto jellegű főtéma C orgonapont felett színesen, áttetszően mintázott. A szerző – nem várva be a kidolgozás sorát – nyomban hozzákezd e téma motívikus kibontásához. A melléktéma statikus-akkordikus képlet, ebből alakul ki a kidolgozási szakasz. A visszatérést követő, rövid kóda az improvizációs bevezetést idézi vissza. A lassú második tétel akkordikus témája – az első tételhez hasonlóan – orgonapont felett szövédik. Ez a tétel nem a lírai dallamosságé, hanem fantáziaszerű harmóniai ötletek, különös, drámai akkordfoltok töltik ki egyetlen témájának közjátékait. A „bolgár jellegű” finálé a hagyományos aszimmetrikus ritmika helyett a balkáni népzene dús dallamcifrázatait, szekundokban, kis ambituson belül elmozduló melodikáját stilizálja. (Pándi Marianne: Hangversenykalauz IV. Zongoraművek Zeneműkiadó Budapest 1980. 422. p.)

Könnyű zongoravariációk 1961-ben keletkezett. Ránki az aki szép lányt akar venni kezdetű magyar népdalt dolgozta fel 7 variációban.

Scherzo (Allegro giocoso)

Az 1961-ben komponált mű kéttriós formában szerkesztett. Azt a benyomást kelti, mintha Ránki briliáns hangszerelési ötleteit jegyezte volna le ideiglenesen zongorára. (Pándi Marianne: Hangversenykalauz IV. Zongoraművek Zeneműkiadó Budapest 1980. 422. p.) A scherzo jellegre utal az előadásmód is. Pedál nélküli száraz staccatók, váratlan hangsúlyok, váratlan dinamikai és tempóváltozások jellemzik. A szerző nagyon pontosan meghatározta az általa kívánt előadásmódot. Hangzását fanyar humor jellemzi, amelyet szekundúrlódásokkal ér el. A darab dinamikája széles spektrumú, a pp-től fff-ig terjed. Gyakori az arpeggio és a glissando.

A **Pomádé király új ruhája (1962)** alcíme Könnyű szemelvények zongorázó gyermekeknek a hasonló című dalműből. A szerző 15 tételben foglalta össze az operakeresztmetszetet, 3 tétel kivételével közölte a szöveget is. Zongoratechnikai szempontból a darabok nem nehezek. A ritmikai érzéket jól fejleszthetik a váltakozó ütemek. A szerző a darabok előadásmódját rendkívül széleskörű előadói utasításokkal látta el, melyek a következők: andante rubato, allegro moderato, alla marcia grotesca, andante maestoso, allegro moderato, allegretto commodo, moderato, andante maestoso, allegro vivace, andante rubato, allegro molto, allegretto, alla marcia, allegro molto. A darab dinamikai skálája a pp-től a ff-ig terjed, Technikailag viszonylag könnyű, a repetíciós hangokat tartalmazó tételek tempója nem gyors.

A **Kopogós** a Komjáthyé: Zongoraiskola I. kötetében található. Talán mondhatjuk, hogy a kezdő zongoristák legkedveltebb darabja. A repetíciós technika alapját sajátíthatják el. A reklám is szerepet játszik a darab ismertségében, hiszen egykor az iskolatelevízióknak szignálja volt.

Afrikai varázsmondóka (1965), Polinéziai altatódal (1966). Ránki keleti és egzotikus zenék iránti érdeklődése jut kifejezésre abban a három zongoradarabban, amely a Komjáthyé: Zongoraiskola II. kötetében található. A **Polinéziai altatódalt** attacca követi a **Laoszi furulya**. Mindkét darab halk, a nyugalmat árasztja. Dinamikai határa a pianótól a mezzofortéig illetve a második darab esetén a fortéig terjed. Gazdag ritmusvilág jellemzi az Afrikai varázsmondókat. A laoszi furulya egy osztinató ritmusra épülő furulyadallam. Az afrikai varázsmondóka páratlan ütemű darab, tempója allegretto, dinamikai határa a pianótól a ff-ig terjed. A darab előadása révén a váltott kezes arpeggió gyakorlására is lehetőség nyílik.

Pas et deux és Galopp Cirkusz c. balettből A zongoradarab nagy technikai felkészültséget állít az előadó elé. Szegeden először 2007. november 19-én hangzott el a Zenei Album sorozatban Kerényi Mariann előadásában.

Incselkedő 1966

Hét könnyű zongoradarab vietnámi dallamokra 1973.

A szerző középvietnámi népdalokat dolgozott fel. A darabok jellemző hangzásvilága a pentatónia. Az 5-7 darabok címet is kaptak. Tempojelzésük: allegretto, lento, andante allegro vivaco, grave e sonore, allegro ma non troppo, allegro vivace.

A **3. zongoraszonáta** (egy tételben) 1980-ban keletkezett. A művet Szelecsényi Norbertnek ajánlotta a szerző. A darab drámai hangvételű, melyet a telt, súlyos akkordok, váratlan hangsúlyok, dinamikai és tempóváltozások fémjeleznek.

Négykézre írt kompozíciók

Five easy piano duets 1940 előtt (kézirat)

A két bors ökröcske mese zenével **négykézre** 1969-ben jelent meg. A darab 1986-ban több szegedi hangversenyen is elhangzott Szegeden Maczelka Noémi és Dombiné Kemény Erzsébet előadásában.

A **Hét könnyű négykezes zsidó dallamokra** (évszám nélkül) az Országos Széchenyi Könyvtárban lelhető fel.

Zongorára és zenekarra írt kompozíció

Ránki György: 1514 Fantázia

Az 1961-ben keletkezett kompozíció ötlete régóta foglalkoztatta a zeneszerzőt. Egyik Angliából küldött levelében azt írta feleségének „Ismered DERKOVITS Dózsa-sorozatát? 11 kép. Erre komponálnék egy 10-25 perces 11 tételes baletzenét, amit DERKOVITS stílusú színpadon vagy rajzfilmen kellene megörökíteni a 11 fametszetből kiindulva. Olyan BARTÓKOS zene kellene hozzá.” (Pethő Cs. i. m. 14 p.)

A levélrészlet két fontos, a kompozíció arculatát döntően meghatározó mozzanatra világít rá. Az egyik: Bartók hatása. Az öttételes mű formai felépítését követve a bartóki hídformát követi. A második, negyedik tétel ritmikus, akkordokban mozgó főtémája is Bartók hatását tükrözi. A harmadik tétel komoran lírai, éjszaka zenére utaló hangulattal. A zárótétel magasztos, amely egy hangulati emelkedettséget fejez ki.

A mű karakterének másik meghatározó eleme a képzőművészeti ihletés. A zeneszerző műhelyében mindeddig újnak számító szikárabb, Ránki szavával élve „Bartókosabb” hangvétel megjelenése elsősorban ennek a hatásnak, Derkovits realista fekete-fehér erőteljes és mozdulatot megragadni képes fametszeteinek köszönhető. (Pethő Csilla: Ránki György Mágus Kiadó 2002. 14. p.)

Derkovits fametszetében a zeneszerzőt elsősorban a Dózsa-tragédia lát-noki erejű megjelenítése vonzotta, de – mint egy nyilatkozatában maga mondotta – „a képek tér-arányait zenei idő-arányrendszerrel, a fehér-fekete fametszet-nyelvet a zongorát és a zenekart váltogató zenei szövessel igyekszik tükrözni”. A muzsikusz tehát nyomban felfedezte a képzőművészeti kompozícióban a zenei kifejezés lehetőségét, a mondanivaló adekvát tölmácsolásától egészen a technikai kivitel konkrét megvalósításáig. A dráma történéseinek egyes mozzanatait – a fametszetek egyes darabjainak megfelelően – a zeneszerző az öt – bár egyvégtében előadott – tételben belül is jelezte a partitúrában. Az első tétel a következő alcímeket, illetve eseményeket foglalja magában: Prológus – Menetelők; a második: Kaszát fenő paraszt – Kapudöngetők – Felkelő paraszt – Dózsa a várfokon – Összeccsapás; a harmadik: Leveretés – Máglyák – Dózsa György a tüzes trónuson – Werbőczy – Intermezzo; a két utolsó tétel címe: Lőrincz pap – Epilógus. A nagyszabású zenekari költemény a programzene bravúros eszközeivel érzékelteti mindazt, amit Derkovits fametszetei fehérben-feketében ábrázoltak. A technikai problémák virtuóz megoldását igénylő zongoraszólam koncertáló jelleggel illeszkedik a hatalmas szimfonikus együttesbe. Ránki több átiratot készített a műből. A kompozíciót – amelyből táncfantázia és képzőművészeti animációs film is készült – hangversenyteremben 1962-ben mutatták be. (Pándi Marianne) Először két zongorára és ütőkre dolgozta át 1963-ban a szerző.

1987-ben kézzongorás változatot készített belőle. Javaslatot tett és hozzájárult az 1514 Fantázia rövidített változatára, mely az Intermezzoval kezdődően a mű befejezéséig Finálé címen önmagában is eljátszható. Ránki halála után hangzott el ennek bemutatója 1992-ben. A szegedi bemutató Ránki György 100. születésnapjának évében hangzott el Maczelka Noémi és Dombiné Kemény Erzsébet előadásában a Vántusz István Kortárszenei Hét nyitóhangversenyén. A hangversenyen jelen volt a zeneszerző lánya, Ránki Katalin is.